

AHMET CEVDET PAŞA'NIN DİL BİLGİSİ KİTAPLARI ÜZERİNE

*Esra KARABACAK**

ÖZET

Ahmet Cevdet Paşa, Türk tarihi için olduğu kadar Türk dil bilgisi tarihi bakımından da son derece önemlidir. Türk diline batılı unsurların girmeye başladığı dönemde yazılmış bütün dil bilgisi kitapları için bir öncü olmuştur. Aynı zamanda dilimizin öğrenilmesi, yeni kavramların karşılanması konuşma diliyle yazı dili arasındaki farkın giderilmesi, Arap alfabesinde yenilikler yapılması gibi pek çok konuyu ele almıştır. Cevdet Paşa'yla birlikte Tanzimat Dönemi dil öğretimi açısından önem kazanmıştır. Ahmet Cevdet Paşa, aldığı medrese eğitimi ve içinde yetiştiği kültür çevresi sebebiyle Arap dilinin etkisinde kalmış olmakla birlikte, Türkçenin bir eğitim dili olarak gelişmesi, zenginleşmesi ve sadeleşmesi konularında çok büyük çabalar harcamıştır. Batı tarzı ilk dil bilgisi kitaplarının yazarı olan Ahmet Cevdet Paşa, kendisinden sonrakilere örnek olmuştur. Cevdet Paşa'nın dil bilgisi kitapları Türkçenin Arapça ve Farsçadan arınmaya çalışmasını ve Türkçenin Arap alfabesiyle kullanılması sırasındaki problemleri de ele alır. Türkçede bulunmayan kategoriler Türkçe kelimelere de uyarlanmış ve bu uyarlamada Arap gramerinin etkileri de görülmüştür. Türkçe kelimelerin yapıları belirtilirken Arapçanın sistemi ele alınmıştır. Hatta dil bilgisi kitabı hazırlama konusunda bir tarz geliştirmiştir. Cevdet Paşa'dan sonra bu konuda yazılan eserlerde yazarların üsluplarına göre bir sistem oluşturulmaya çalışılsada belirli konularda yine Cevdet Paşa'yı örnek almışlardır. Ayrıca Türkçenin bir eğitim dili olarak gelişmesi hususunda da büyük çabalar harcanmıştır.

Anahtar kelimeler: Ahmet Cevdet Paşa, dil bilgisi, dil bilgisi kitapları, Türkçe öğretimi, konuşma dili, yazı dili

GRAMMAR BOOKS ON AHMET CEVDET PASHA

ABSTRACT

Ahmet Cevdet Pasha, Turkish history, as well as in terms of the history of Turkish grammar is extremely important. Western elements to enter the Turkish language is written at the beginning has been a pioneer for all the grammar books. At the same time to learn our language, written language, the language of the new concepts to meet the difference between the elimination of speech, has addressed various issues such as driving innovation in the Arabic alphabet. Western elements to enter the Turkish language is written at the beginning has been a pioneer for all the grammar books. Pasha, the only language for writing the book not only our language to learn, meet new concepts that

* Doç. Dr., Yakın Doğu Ü. Fen-Ed. Fak. Türk Dili ve Ed. Böl. El-mek: karabacakesra@gmail.com

come with the Westernization of the difference between the elimination of written language as colloquial Arabic alphabet, has addressed various issues such as driving innovation in a team. Grammar books written in terms of grammar, has pioneered the use of terms. Cevdet Pasha has gained importance with the Tanzimat period in terms of language teaching. Ahmet Cevdet Pasha, the madrasa education and the culture was grown due to trans while under the influence of the Arabic language, Turkish language as a teaching language development, enrichment and spent great efforts on purifying. Western-style, the author of the first language, Ahmet Cevdet Pasha, the sample itself was next in line. Cevdet Pasha, Turkish schools, the learning of grammar books, speaking the language to consider the difference between the written language, the operation of cleansing Turkish, Arabic and Persian, and it refers to the problems which is used with Arabic alphabet by Turkish.

Keywords: Ahmed Cevdet Pasha, grammar, grammar books, teaching Turkish, speaking language, writing language

XIX. yüzyılın büyük âlim ve devlet adamlarından Ahmet Cevdet Paşa(1823-1895), Türk diline batılı unsurların girmeye başladığı dönemde yazılmış bütün dil bilgisi kitapları için bir öncü olmuştur. Paşa, sadece dil bilgisi kitabı yazmakla kalmamış; dilimizin öğrenilmesi, Batılılaşmayla gelen yeni kavramların karşılanması konuşma diliyle yazı dili arasındaki farkın giderilmesi, Arap alfabesinde bir takım yenilikler yapılması gibi pek çok konuyu ele almıştır.

Ahmet Cevdet Paşa, ilk dil bilgisi kitabını *Kavâ'id-i Osmâniyye* adıyla yazmıştır. Terim olarak lisân-ı Osmânî, Osmanlı lisânı ve Osmanlıca'yı kullanmıştır. Bazen de lisân-ı Osmânîyle aynı anlamda lisân-ı Türkî, Türkî ve Türkçe terimlerini tercih etmiştir. Paşa, dilimizin Çağatay Türkçesinin bir kolu olup, düzenli kuralları olduğunu belirterek, Arapça ve Farsçadan alınan kelimelerle genişlediğini, Osmanlı'yı devam ettirme vasıtası olduğu için *Lisân-ı Osmânî* adını aldığını belirtmiştir. Abdurrahman Fevzi Efendi de H. 1263-1278(M. 1867-1861) yılları arasında *Mikyâsü'l-Lisan Kıstâsü'l-Beyân* adıyla bir Türkçe gramer yazmış, fakat eseri ölümünden sonra H. 1299(M. 1882) yılında basılabilmıştır

Medhal-i Kavâ'id'de bu dilin Türkî ve Fârisî ve Arabîden ibaret olduğunu belirtmiştir. *Kavâ'id-i Osmâniyye*'nin yeniden düzenlenmiş bir şekli olan *Tertîb-i Cedîd Kavâ'id-i Osmâniyye*'de Türkçenin bu karışık dildeki belirleyiciliğine işaret etmekte ve ilkokul çocukları için yazdığı dil bilgisi kitabına *Kavâ'id-i Türkiyye* adını vererek, Türkçenin ana dili olduğu yolundaki düşüncesini ortaya koymaktadır.

Ahmet Cevdet Paşa, dil bilgisi kitaplarının ilki olan *Kavâ'id-i Osmâniyye*'de ele aldığı dilin üç ayrı dilin birleşmesinden meydana geldiğini düşündüğünden Türkî, Arabî ve Fârisî olmak üzere üç alt bölüme ayırarak işlemiş, böylece ayrı ayrı üç dilin kurallarını vermeye çalışmıştır. Ancak kelime yapımı ve çekiminde Arap gramer anlayışından çok Batı gramer anlayışına yakındır. Kelime türlerinin işlenişine isimden başlanmış, Türkçe kelimeler Arap dilinde olduğu gibi üçlü, dördü kökler halinde gruplandırılmamış, kelime çekiminde birinci teklik şahıstan başlanmıştır.

Tertîb-i Cedîd Kavâ'id-i Osmâniyye'de ele alınan konular tek başlık altında toplanmış, Arapça ve Farsça kurallar, Türkçe kuralların yanında verilmiştir. Bu eserde ve *Medhal-i Kavâ'id*'de isim ve fiillerin şahıslara göre çekiminde Arapçada olduğu gibi *o, sen, ben, onlar, siz, biz* sırası takip edilmiş; ayrıca *Medhal-i Kavâ'id*'de fiiller, ikili, üçlü, dördü kökler hâlinde gruplandırılmıştır.

Turkish Studies

Türkçe unsurların en geniş bir şekilde işlendiği eser ise *Kavâ'id-i Türkiyye*'dir. Bu dört eserde de terimler ve bunların izahında, cümle unsurlarının tasnifinde, eklerin ve edatların edat başlığı altında değerlendirilmesinde, kelime türlerinin anlam ve görevlerinin tasnifinde, Türkçede bulunmayan kategorilerin Türkçe kelimelere de uyarlanmasında Arap gramerciliğinin etkileri görülür.

Ahmet Cevdet Paşa, aldığı medrese eğitimi ve içinde yetiştiği kültür çevresi sebebiyle Arap dilinin etkisinde kalmış olmakla birlikte, Türkçenin bir eğitim dili olarak gelişmesi, zenginleşmesi ve sadeleşmesi konularında çok büyük çabalar harcamıştır. İlk öğretmen okulu olan Dârü'l-Muallimin'in 1848'de kurulması ve ilk Türk akademisi olan Encümen-i Dâniş'in 1850'de açılması, açtığı okullara Türkçe dil bilgisinin ders olarak konulması Paşa'nın en önemli hizmetlerindedir. Encümen-i Dâniş'in Türk dilini geliştireceği düşünülmüştür.

1851'de Encümen-i Dâniş'e üye seçilmiş ve bu kurumda önemli görevlerde bulunmuştur. Encümen-i Dâniş ileride Darülfünun'un bile faydalanacağı ilim ve sanat eserlerini yabancı dillerden Türkçeye çevirecektir. Encümen-i Dâniş, halkın genel eğitimi için faydalı olacak eserler de yazacak veya Türkçeye aktaracaktır. Encümen-i Daniş, bir Türkçe gramerin hazırlanıp basılmasını, bir Türkçe sözlüğün hazırlanmasını ve herkesin anlayacağı bir dille bir tarihin yazılmasını karara bağlamıştır. Ahmet Vefik Paşa'nın *Lehçe-i Osmânî'si* de bu kararların sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Ahmet Cevdet Paşa, doğu ve batı medeniyetini karşılaştırma imkanı bulmuştur. Önemli faaliyetlerin içinde ve bazen de başında olmuştur. Ancak umduğunu pek bulamamıştır. Aynı zamanda bir şairdir. İlk gençlik yıllarında Süleyman Fehim'in konağında edebiyat çevresiyle yakınlık kurmuştur, Arap ve İran edebiyatlarını okumuştur. Ayrıca zaman zaman manzum tarihler düşmüştür. Sülüs ve nesih hatlarını iyice öğrendikten sonra kendisine verilen Vehbî mahlasıyla bazı manzumeler yazmıştır. Şiirlerini aruz ölçüsüyle yazarak aruz ölçüsünün Türkçeye uymadığını, Türkçenin ses yapısının hece ölçüsüne uygun olduğunu belirtmiştir.

Batı tarzı ilk dil bilgisi kitaplarının yazarı olan Ahmet Cevdet Paşa, kendisinden sonrakilere örnek olmuştur. Cevdet Paşa'nın dil bilgisi kitapları Türkçenin okullarda öğrenilmesini, konuşma diliyle yazı dili arasındaki farkın gözönüne alınmasını, Türkçenin Arapça ve Farsçadan arınmaya çalışmasını, Türkçenin Arap alfabesiyle kullanılması sırasındaki problemleri anlatır. Ahmet Cevdet Paşa *Medhal-i Kavâ'id* hariç Türkçe, Arapça ve Farsçanın kurallarını birlikte vermeye çalışmıştır. Kelime türlerinin işlenişinde isimden başlanmış, *Tertîb-i Cedîd Kavâ'id-i Osmâniyye*'de çekimlere yine Arapçanın etkisiyle üçüncü şahıstan başlamıştır *Medhal-i Kavâ'id*'de de isim ve fiillerin şahıslara göre çekiminde Arapçada olduğu gibi o, sen, ben, onlar, siz, biz sırası takip edilmiştir. *Kavâ'id-i Türkiyye* Türkçe unsurların geniş bir şekilde işlendiği eserdir. Türkçenin bir devlet ve eğitim dili olarak gelişmesi, zenginleşmesi ve sadeleşmesi konularında Ahmet Cevdet Paşaya göre Encümen-i Dâniş Türk dilini geliştirecektir. Encümen-i Dâniş, halkın genel eğitimi için önemli eserler yazacak veya Türkçeye aktaracaktır. Sultan Abdülmecid'in huzura gelişiyle açılan Encümen-i Daniş, bir Türkçe gramerin hazırlanıp basılmasını, bir Türkçe sözlüğün hazırlanmasını karara bağlamıştır.

Ahmet Cevdet Paşa'nın dil bilgisi kitaplarının içeriklerine göz attığımızda temel olarak, günümüze daha yakın, ancak, dönemine göre bir dil bilgisi sistemi içerisinde olduğunu görüyoruz.

Kavâ'id-i Osmâniyye

Eser, Ahmet Cevdet Paşa ve Keçecizâde Mehmet Fuad Paşa tarafından yazılmıştır. Encümen-i Dâniş'in ilk kitabı olarak H. 1267 (M. 1851) yılında taş basma olarak basılmıştır ve Türk dilinin ilk Türkçe yazılmış gramer kitabıdır. Eserin diğer baskıları 1275/1858, 1281/1864, 1284/1867, 1287/1870, 1288/1871, 1289/1872, 1290/1873, 1292/1875, 1302/1884, 1307/1889 tarihlerinde yapılmıştır.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/2 Spring 2012

Eser, Türkçeyi ayrıntılı bir şekilde işlemesi ve yeni dil bilgisi terimlerinin kullanılması bakımından önemlidir. Encümen-i Dâniş kararıyla okullarda elli yıl kadar ders kitabı olarak okutulmuştur. Kısa aralıklarla en az on defa daha basılmış, Almancaya ve Arapçaya tercüme edilmiştir. Aynı zamanda, Ahmet Cevdet Paşa'nın diğer dil bilgisi kitapları ile yine aynı dönemlerde yazılmış dil bilgisi kitaplarına örnek olmuştur. Eser, Şeyhülislâm'ın Arapça takriziyle başlar. Besmeleden sonra Allah'a şükür, Hz. Muhammed'e, soyuna ve sahabesine dualar bulunmaktadır. Böyle bir eser yazmaya neden ihtiyaç duydukları, Abdülmecid'in nasıl destek olduğu anlatılır.

Eser, bir mukaddime, beş bap ve bir hatimeden meydana gelir. Her bapta Türkçe, Arapça ve Farsçanın kurallarını veren üç ayrı fasıl bulunmaktadır.

Mukaddimedede Osmanlı alfabesinin 32 harfi, harfleri okutmaya yarayan işaretler ele alınır.

Birinci bap isim hakkındadır. Özel isim, cins isim, teklik ve çokluk isim şekilleriyle Arapçada bulunan isimlerde cinsiyet konusu üzerinde durulur. *Birinci fasıl* Türkçe isimler hakkındadır. İsimlerin çokluk şekli, cümlede isimlerin bir birine bağlanması, tamlama, ismin halleri ve ses değişimleri anlatılır. *İkinci fasılda* Farsça isimlerin, Türkçe ve Farsça çokluk şekilleri, Türkçe eklerle kullanılışları verildikten sonra Farsça tamlamalar anlatılır. *Üçüncü fasılda* Arapça isimler cinsiyet, teklik, çokluk, tesniye şekilleri, vezinleri ve tamlama şekilleri üzerinde durulur.

İkinci bap sıfat hakkındadır. Sıfat tanımlanır. *Birinci fasılda* Türkçe, *ikinci fasılda* Farsça, *üçüncü fasılda* Arapça sıfatlar yapısı ve kullanılışlarıyla incelenir.

Üçüncü bapta kinâyat başlığı altında şahıs, işaret ve belirsizlik zamirleri, üç fasıl hâlinde Türkçedeki ve Osmanlı Türkçesinde kullandığı şekliyle Farsça ve Arapçadaki şekiller de ele alınarak anlatılır.

Dördüncü bap fiil hakkındadır. Fiiller, mastar, çekimli fiil ve fiilden türemiş kelimeler olarak üç şekilde ele alınır. *Birinci fasılda* Türkçe fiiller, mastar şekli ve mastar şeklinin isim gibi kullanılışı, özne ve nesneye göre fiil çatıları fiilin türeyişi ve birleşik şekiller anlatılır. Ayrıca Türkçenin basit ve birleşik fiil çekimleri üzerinde de durulur. *Mesâ'il-i Şettâ* başlığıyla sunulan bölümde yaklaşma fiili, sürerlik fiili gibi fiille birleşik fiil yapan yardımcı fiiller, fiillerin edatlarla, zarf-fiillerle kullanılışı ve şartlı birleşik cümleyle k'li birleşik cümle üzerinde durulur. Ayrıca Arapçadaki ism-i fâ'ilin ve ism-i mef'ûl'ün sıfat-fiil olarak kullanılması ve diğer fiilden isim yapma ekleri anlatılır. *İkinci fasılda* Farsça fiillerden türemiş iş ve hareket isimlerinin isim ve sıfat olarak kullanılışına, *üçüncü fasılda* Arapça mastarların yardımcı fiillerle kullanılışına ve Arapça kelime türlerinin Türkçede yaygın kullanılması ele alınır.

Beşinci bap edatlar hakkındadır. Edat terimi, hem edat hem ek anlamında kullanılmaktadır. Birinci fasılda Türkçe, ikinci fasılda Farsça, üçüncü fasılda Arapça ek ve edatlar ele alınır. *Hatime, cümleler ve cümlelerin tamamlayıcılarına* ayrılmıştır.

Medhal-i Kavâid

İlk defa H. 1268 /M. 1852 yılında taş basma ve 55 sayfa olarak basılmıştır. Eserin diğer baskıları 1304/1886, 1306/1888, 1307/1889, 1308/1890, 1311/1893, 1324/1906 tarihlerinde yapılmıştır.

Eser *Medhal-i Kavâid başlığı* altında besmele ve şükür bölümüyle başlar. Daha sonra, dilin insan hayatındaki önemi hadis ve ayetlerle anlatılır, peygambere, soyuna ve etrafındakilere dua edilir. *Dibâce* bölümünde hükümdarın ilme ve eğitimin yaygınlaşmasına verdiği değerden ve yazarın yeni başlayanlara kolaylık sağlaması ve ilk kitaba bir başlangıç olması için bu eseri kaleme aldığı anlatılır.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/2 Spring 2012

Muallimîne Lâzım Olan Ma'lûmat başlığı altında harfler ve harekeler tanıtılır.

*Mukaddime*de Osmanlı lisanının ortaya çıkışı, harfleri, harekeler ve diğer yazı işaretleri anlatılır. Eser kelimeler, isim, sıfat, zamir, ism-i işaret, mübhemat, mastar, fiil, fiilden türemiş kelimeler ve edatlar olmak üzere dokuz bölüme ayrılır.

Birinci bap isimler hakkındadır. İsimlerinin teklik, çokluk şekilleriyle ismin halleri örneklerle açıklanır.

İkinci bap sıfatlar hakkındadır. Sıfat tanımlandıktan sonra, Türkçe ve Farsçadaki sıfat tamlaması karşılaştırılır. Arapça isimlerin cinsiyet bakımından türleri ve tamlama kuruluşundaki durumu anlatılır.

Üçüncü bap zamir hakkındadır. Zamirler, şahıs zamirleri, bunların hâl eki almış şekilleri ve zamirlerle kurulan birleşiklerin isim hal ekleriyle çekim tablosu verilerek anlatılır.

Dördüncü bapta işaret zamirleri üzerinde durulur.

Beşinci bapta mübhemat adı altında *kendi, ne, kim* ve *kaç* zamirlerinin kullanılışları ve Farsça *çend* kelimesi üzerinde durulur.

Altıncı bap mastar hakkındadır. *-mA* ekinin kullanılışı, mastarlar, kök hâlinde bulunan fiiller ve eklerle yeni anlamlar kazanan fiiller anlatılır. Kök durumundaki mastarlar, ikili, üçlü, dörtlü kökler hâlinde verildikten sonra nesneye ve özneye göre fiil çatıları üzerinde durulur. *-mA* ekiyle yapılmış isim-fiillerle *-Ilk* ekiyle kuvvenlendirilmiş mastarlar ve bunların hâl ekleriyle kullanılışı örneklerle açıklanır.

Yedinci bapta fiil üzerinde durulur. Burada fiillerin basit ve birleşik çekimleriyle olumlu ve olumsuz çekimler tablolarla verilir. Sıfat-fiiller ve bunların hâl ekleriyle kullanılışı ve ayrıca zarf-fiiller ve bunların örnekleri üzerinde durulur.

Sekizinci bapta fiilden türemiş kelimeler olarak ism-i fâil, mübalâğa-i ism-i fâil ve ism-i mef'ûlün Türkçedeki karşılıklarıyla bazı fiilden isim yapma ekleri ve zarf-fiil ekleri anlatılır.

Dokuzuncu bapta edevât adı altında ekler ve edatlar işlenmektedir. Bu bölümde Türkçe ve Türkçede kullanılan Farsça, Arapça ekler ve edatlar ele alınır.

Hâtîme bölümünde cümle üzerinde durulur. *Zeyl-i risâle*'de Türkçenin fiilleri iki, üçlü, dörtlü kökler hâlinde gruplandırılarak sıralanarak, bu fiillerin yazılışında ortaya çıkan farklılıklar anlatılır. Eserin sonunda Arapçadaki müennes ve müzekker isimlerin yazılışı ve bu kelimelerin Farsçadaki kullanılışları verilir.

Kavâid-i Türkiyye

Ahmet Cevdet Paşa'nın Sıbyan mekteplerinde okuyan çocukların ana dili eğitimi için yazdığı dil bilgisi kitabıdır. İlk baskısı H. 1288 /M. 1871'de yapılmıştır. Eserin diğer baskıları 1292/1875, 1295/1877, 1296/1878, 1299/1881, 1307/1889 tarihlerinde yapılmıştır.

Eser sade bir dille ve Türkçe kurallar ağırlıklı olarak yazılmıştır. *Kavâid-i Türkiyye* başlıklı giriş bölümünde Türkçenin ses özellikleri, alfabe, imlâ konularıyla ünlüleri okutan işaretler üzerinde durulur.

*Mukaddime*de dilimizin aslının Türkçe olduğu ancak sonradan Arapça, Farsça unsurların eklendiği açıklandıktan sonra harfler ve işaretlerle ilgili ayrıntılar verilir. Mukaddimededen sonra kelime tanımlanır ve *isim, sıfat, ism-i işaret, mübhemât, mastar, fer'-i fiil* ve *edevât* gibi kitabın bölüm başlıkları sıralanır.

Birinci bap isim hakkındadır. Bu bölümde ismin yalın ve çokluk şekli, isimlerde küçültme ifade eden ism-i tasgir, isimle birleşmiş kelime grupları ve isim cümlesi üzerinde durulur.

İkinci bap sıfatlar hakkındadır. Bu bölümde önce sıfat tamlaması ele alınır, isimden sıfat yapan bazı ekler ve mübalağa sıfatları anlatılır.

Üçüncü bapta zamirler üzerinde durulur. Şahıs zamirleri, teklik ve çokluk şekilleriyle ele alınır. Ve zamirlerin diğer kelime türleriyle kullanılışı iyelik ekleri ilâve olunarak anlatılır.

Dördüncü bap işaret kelimeleri hakkındadır.

Beşinci bapta mübhemat adı altında belirsizlik bildiren kelimelerin belli başlıları verilir.

Altıncı bapta mastar; geçişli geçersiz, malûm meçhûl, müsbet menfi, basit mürekkep bölümlerine ayrılarak ele alınır.

Yedinci bapta fiillerin basit ve birleşik çekimleriyle birleşik fiillerin yapısı ve çekimi üzerinde durulur.

Sekizinci bap ism-i fâil, ism-i mef'ûl, sıfat-ı müşebbehe ve mübalâğa-i ism-i fâil hakkındadır.

Dokuzuncu bapta edatlar ve çekim ekleri üzerinde durulur.

Tertîb-i Cedîd Kavâid-i Osmâniyye

Tertîb-i Cedîd Kavâid-i Osmâniyye, Kavâid-i Osmâniyye'nin yeni bir düzenlemesidir. İlk baskısı H. 1303/M. 1885'te yapılan bu eserin, daha sonra değişik düzenlemelerle otuzdan çok baskısı yapılmıştır. Ancak bu eserin sadece yedi ayrı baskısı tespit edilebilmiştir. Eserin diğer baskıları 1304/1886, 1306/1888, 1307/1889, 1308/1890, 1311/1893, 1324/1906 tarihlerinde yapılmıştır.

Eserin *giriş* bölümünde Ahmet Cevdet Paşa, daha önce yazdığı dil bilgisi kitaplarını tanıtır ve bu eserin de *Kavâid-i Osmâniyye*'nin yeniden tertibi olduğu üzerinde durur. *Muhtıra* bölümünde önce, aslı Türkçe olan Osmanlı lisanının zamanla alınan Arapça, Farsça kelimeler sebebiyle üç dilden ibaret bir dil hâline geldiğini anlatır. Harflerin ve hareketlerin tanıtımını yaparak yuvarlak ünlülerin ayırt edilmesi için kullanılan işaretleri açıklar. *Kâide* başlığı altında büyük ünlü uyumu ve istisnaları üzerinde durulur.

Mualimîne Ta'limat bölümünde sarf ve nahvin dili doğru söyleyip yazmak ilmi olduğunu anlatır. Kelime ve harf tanımlandıktan sonra 32 harfin listesi verilir ve Türkçeye, Farsçaya ve Arapçaya ait harflerle bunların ses değerleri açıklanır.

Mukaddime, genel bir giriştir. İsim, sıfat, zamir, fiil ve edatlar hakkında kısa bilgiler verilir.

Birinci bap isim hakkındadır. *Birinci fasıl*da özel isim, cins isim, teklik ve çokluk isim, isim-i mekân ele alınarak, önce Türkçedeki kurallarıyla ardından Farsça ve Arapçadan Türkçeye geçmiş şekillere göre açıklanmıştır. *İkinci fasıl* ism-i tasgir hakkındadır. Bu bölümde Türkçe -cAk, -cAğIz, Farsça -çe ve Arapça -y- eki almış kelimeler üzerinde durulur. *Üçüncü fasıl* sayılar hakkındadır. Asıl sayılar, kesir sayıları ve üleştirme sayıları anlatılır. Sayıların önce Türkçeleri, ardından Farsça ve Arapçadan Türkçeye geçmiş şekilleri üzerinde durulur. *Dördüncü fasıl*da Türkçe *kendi, kim, ne, kaç, kaçan, hangi*, Farsça *çi, hod*, Arapça *zat ve nefis* gibi mübhemat adı verilen belirsizlik kelimelerinin kullanılışı açıklanmaktadır. *Beşinci fasıl*da ism-i işaret ile Farsça ve Arapçadan geçen bazı işaret kelimeleri ele alınır.

İkinci bap sıfat hakkındadır. *Birinci fasıl* küçültme ve aşırılık bildiren, *ikinci fasıl* kurallı ve duyularak öğrenilen sıfatlar ve Farsça ve Arapça şekilleri üzerinde durulur.

Üçüncü bapta tamlamalar ele alınır. *Birinci fasılda* belirtili ve belirtisiz isim tamlamalarıyla Farsça tamlama, *ikinci fasılda* sıfat tamlamasına ve vasf-ı terkîbî, *üçüncü fasılda* ismin cümle içinde kullanılışı üzerinde durulur.

Dördüncü bapta zamir anlatılır. *Birinci fasılda* şahıs zamiri, *ikinci fasılda* iyelik eki, *üçüncü fasılda* -ki aitlik eki, *dördüncü fasılda* isme gelen şahıs ekleri, *beşinci fasılda* fiile gelen şahıs ekleri üzerinde durulur.

Beşinci bap fiil hakkındadır. *Birinci fasılda* fiilerin tasnifi, *ikinci fasılda* fiil çatıları, çatı ekleri ve olumsuzluk şekilleri ile Arapça fiil vezinleri, *üçüncü fasılda* malûm ve meçhûl, *dördüncü fasılda* mastar, *beşinci fasılda* fiilden türemiş kelimeler, *altıncı fasılda* fiil çekimi anlatılır.

Altıncı bapta edat adı altında ekler ve edatlar üzerinde durulur.

Yedinci bapta cümle ve cümle unsurları açıklanır.

Sekizinci bapta Osmanlı Türkçesinde kullanılan Arapça unsurlar incelenir.

Eseri *Zeyl-i Kitap* takip eder. *Zeyl-i Kitapın birinci faslında* hemzenin imlâsı, *ikinci faslında* pekiştirme sıfatları, *üçüncü faslında* ikili, üçlü, dördü köklerle Türkçe semâî mastarlar, *dördüncü faslında* Farsça emr-i hazırlar, *beşinci faslında* Arapça dışı kuralsız isimler, *altıncı faslında* Arapça kuralsız çokluklar anlatılır.

Belâgat-i Osmâniyye

İlk baskısı H. 1298 /M. 1880'de yazılan eserin daha sonraki yıllarda sekiz baskısı daha yapılır. *Giriş* bölümünde Ahmet Cevdet Paşa, yazdığı dil bilgisi kitaplarını tanıtır. Tam anlamıyla belâgat ilmini ele alıp işleyen ilk eserdir. Eser, *Dibâce* ve *Mukaddime* kısımlarından meydana gelen bir *giriş* bölümünden ve üç ana bölümden oluşur. *Birinci bap* ilm-i me'ânî, *ikinci bap* hakîkî ve mecâzî anlam, *üçüncü bap* edebî sanatlar hakkındadır. Eser, bugün dilbilimin alt başlığı olarak ele aldığımız anlam bilimin en önemli kaynaklarından biridir.

Ahmet Cevdet Paşa, yukarıdaki eserlerinin her birinde gerek genel dilbilgisi konusunda gerekse dildeki anlam olayları konusunda önemli bir kaynak olmuştur. Hatta bu konularda da tarih yazmıştır diyebiliriz.

KAYNAKÇA

Ahmet Cevdet Paşa, **Belâgat-ı Osmâniyye**, (Haz. Turgut Karabey-Mehmet Atalay), Erzurum 1999.

Ahmet Cevdet Paşa **Semineri(27-28 Mayıs 1985)**, **Bildiriler**, (Haz. İstanbul Üniversitesi Tarih Araştırma Merkezi), İstanbul 1986.

Ahmet Cevdet Paşa-Vefatının 100.yılına Armağan(Sempozyum:9-11 Haziran 1995), Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1997.

Ahmet Cevdet Paşa ve Fuat Paşa, **Kavâid-i Osmaniyye**, (Haz. Nevzat Özkan), Ankara, 2000.

Ahmet Cevdet Paşa, **Medhal-i Kava'id**, (Haz. Nevzat Özkan), Ankara 2000.

AYDIN, M. Âkif, "Cevdet Paşa", **Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C.VII, 1993, s. (443-450).

BANARLI, Nihat Sami, "Ahmet Cevdet Paşa", **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, C. II, 1971, s.957-963.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/2 Spring 2012

- DİLÂÇAR, Agop, "Gramer: Tanımı, Adı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihçesi," **TDAY-Belleten**, (1971), s.(83-145).
- İZGÖRER, Zeki, **Ahmet Cevdet Paşa**, İstanbul 1999.
- KAHRAMAN, Seyit Ali, **Ahmet Cevdet Paşa Eserlerinden Seçmeler**, İstanbul 1992.
- KARABACAK, Esra, **Ahmet Cevdet Paşa'nın Dil bilgisi Kitapları**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1986.
- KARABACAK, Esra, "Ahmet Cevdet Paşa'nın Dil bilgisi Kitapları", **Türklük Araştırmaları Dergisi**, 5(1989), s.261-270.
- KARABACAK, Esra, **Ahmed Cevdet Paşa. Tertîb-i Cedit Kavâid-i Osmaniyye: Giriş-Metin-Dil bilgisi Terimleri Sözlüğü- Tıpkıbasım**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları 883, Ankara 2007.
- LEVEND, Ağâh Sırrı, **Türk Dilinin Gelişme ve Sadeleşme Evreleri**, Ankara 1972.
- ÖLMEZOĞLU, Ali, "Cevdet Paşa", **Millî Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi**, III(1988), s.114-123.
- ÖZKAN, Nevzat, **Ahmet Cevdet Paşa-Fuat Paşa Kavâ'id-i Osmaniyye**, Ankara 2000.
- SABUNCU, Louis, **Kitâbü'l-Mir'ati's-Seniyye fi'l-Kavâ'idi'l-Osmâniyye**, Beyrut 1282/1866.
- ÜLKÜTAŞIR, M. Şakir, **Cevdet Paşa Hayatı Şahsiyeti Eserleri (1822-1895)**, Ankara 1945.